

СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД ЛЕКСИКОГРАФІЧНИМИ НОТАТКАМИ М. ПАВЛИКА [2]: ДО РОМАНУ А. СВИДНИЦЬКОГО “ЛЮБОРАЦЬКІ”

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Вип. 2 (36) 2016

УДК 811.161.2'374(09)“18/19”

Галас Б. Спостереження над лексикографічними нотатками М. Павлика [2]: до роману А. Свидницького “Люборацькі”; 14 стор.; кількість бібліографічних джерел – 14; мова українська.

Анотація. У статті представлено написані М. Павликом підготовчі словникові нотатки (понад 400) до тексту роману А. Свидницького, виданого в 1887 р. Є. Олесницьким. Деталізовано розглянуті близько 30 статей — із додатком контексту, якого вони стосуються, з орієнтацією на академічне видання роману “Люборацькі” 1985 р., у зіставленні з іншими виданнями твору та з лексикографічними джерелами. Висловлюється припущення, що лексикографічні нотатки М. Павлика не лише до роману “Люборацькі”, а й до інших текстів пов’язані з його науково-дослідницькими зацікавленнями народними читальнями і ширшим контекстом українського національного руху. Лексикографічний досвід М. Павлика важливий не лише як цікавий штрих до його наукової біографії. Необхідно врахувати його при підготовці нових словникових проектів, зокрема при визначенні джерел майбутнього історичного словника української мови XIX ст.

Ключові слова: рукописна лексикографія XIX ст., історія української лексикографії, історія української літературної мови, А. Свидницький, М. Павлик.

У відділі рукописів Національної львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка у фонді М. Павлика зберігаються документи, озаглавлені як “Матеріали до словника української мови” (Павл. — Папка 2: №№ 49—55; Папка 3: №№ 56, 57). Частково вони вже були предметом нашого аналізу [1; 2; 3], і ця стаття має на меті доповнити попередні спостереження й висновки на основі дальшого вивчення вказаних джерел, зокрема на основі опрацювання рукопису-зшитку розміром 10,5 × 17 см із восьми аркушів (чотири подвійні), на яких М. Павлик занотував (із додатком тлумачень, зрідка коментарів чи зіставлень) понад 400 слів із тексту роману А. Свидницького “Люборацькі” (Павл. — Папка 2: № 50). Джерело, за яким М. Павлик оформив паспортизацію, зазначене на початку арк. 1: *Руско-українська Бібліотека, Евг. Олесницького, чч. 15—17: Люборадскій. Семейна хроніка А. Свидницького (1887)*. Роман А. Свидницького став останнім виданням у серії українських творів, які своїм коштом видавав Є. Олесницький. Це було друге видання роману А. Свидницького — услід за тим, як його протягом січня — листопада 1886 р. було надруковано в “Зорі” з дуже прихильним упровідним словом І. Франка, який писав: “Хроніка його [А. Свидницького], написана ще в 1861 чи 1862 році, се перша широка проба української повісти на тлі сучасних суспільних відносин, і zarazом — сміло можна сказати — одна з кращих проб з-поміж усіх, які досі маємо на тім полі, і в деяких зглядах сміло може стати під пару Нечуєвій “Причепі”, з котрою у неї багато дечого спільного і котрої вона — старша сестра” [5, с. 5]. Висловлюючи жаль, що в А. Свидницького життя “було повне нещастя і розчарувань”, що його письменницький талант не розцвів на повну силу, І. Франко відзна-

чив: “З його українських творів дійшли до нас ще три поезії, з котрих дві мов іронією долі — стались майже народними піснями. Се звісні у нас в Галичині “Вже більше літ двісті, як козак в неволі” і “В полі доля стояла” [5, с. 5].

Немає сумніву, що ці та інші висловлювання І. Франка про А. Свидницького справили позитивний вплив і на Є. Олесницького, який узявся перевидати “Люборацькі”, і на М. Павлика, який, за текстом роману-хроніки склав немалий реєстр слів із поясненнями до них, виявивши до цього твору таку ж увагу, як і до писань Панаса Мирного, Н. Кобринської, Олени Пчілки та ін. Дослідниками встановлено, що видання роману 1887 р. текстуально збігалося з публікацією в “Зорі” (1886), і воно “почасти здійснювалося під наглядом І. Франка, який у ряді місць зробив пояснення маловживаних у Галичині слів” [СвЛ 1985, с. 533]. Тож М. Павлик у певному сенсі продовжив започатковану І. Франком справу лексикографічного опрацювання художньої мови А. Свидницького.

Встановлено, що редакція “Зорі” проводила “заміну слів і виразів, які їй видавалися малозрозумілими для галицького читача або ж непристойними з погляду церковних служителів”, як-от: замість *підопхавши кишку* — *перетрутивши*; замість *очі вивалила* — *очі витріщила*; замість *уздохатимуть* — *зітхатимуть*; замість *в сажі* — *в хліві*; замість *по-ляськи* — *по-польськи*; замість *чимала махія* — *немала*; замість *хурман* — *фірман*; замість *в лівобіцькій* — *в лівобічній*; замість *чорногузе* — *бузьку*; замість *дав... дворякам* — *дав... козакам*; замість *третій, як цуцик, служив перед нею* — *третій вертівся перед нею*; замість *опівкурсу реторики* — *після курсу реторики* [СвЛ 1985, с. 533]. Крім того, текст надруковано зі скороченнями, з порушенням авторської структурованості.

Говорячи про дальші видання роману “Люборацькі”, Р. Мішук назвав як важливе, етапне те, що було здійснене київським видавництвом “Вік” 1901 р. за тим самим неавторизованим списком, складеним учнями А. Свидницького, за яким роман друкувався в “Зорі”, але “зважаючи на різку критику І. Франком сфальсифікованого “Зорею” видання “Люборацьких”, редакція “Віку” відновила купюри, зроблені у першодруку, розподіл тексту на дві частини” [СвЛ 1985, с. 534]. Р. Мішук згадав і про інші видання “Люборацьких”, але не подав (можливо, з ідеологічних причин) жодних відомостей про видання роману-хроніки з реквізитами: Київ — Ляйпціг та ін. (без зазначення року) [СвЛ б/р.].

Усе це варто враховувати при аналізі нотаток М. Павлика до тексту роману “Люборацькі” видання 1887 р. і встановленні відповідностей до цих нотаток у текстах пізніших видань (можуть бути різного роду незбіги).

Далі представляємо невелику частину лексикографічних матеріалів М. Павлика із додатком контексту, якого вони стосуються, з орієнтацією на академічне видання роману 1985 р., а в окремих випадках й у зіставленні з текстом першодруку в “Зорі” (СвЛ 1886), з виданням Української Накладні (СвЛ б/р), а також у порівнянні з відомими лексикографічними джерелами.

виплодок(354) — kreatura (Плк 7 зв.). СвЛ 1985: *Годі вже! ходім, браття, до ректора; скажем, що отець-інспектор лізе в очі, як туман, що через його виплодків-доноциків нам просвіту нема* (191). *Годъ вже! ходѣмъ, браття, до ректора; скажемо, що отець инспекторъ лѣзе въ очи, якъ туманъ, що черезъ його виплодокѣвъ-доноцикѣвъ намъ просвѣту нема!* (СвЛ 1886, с. 352). ● Пор.: **вѣплодок** зневажл. ‘нащадок, потомок’ // уживається як лайливе слово [Коломійчиха:] *Та що ви мене вкінці грабити хочете? Іроди татаржні, сатанинські виплодки!*(М. Старицький) (СУМ I 455); поль. *kreatura* ‘тварь’, ‘низкий (подлий) человек’ (ПРС 1975, с. 210).

годованець (16) — karmionu rasiuk (Плк 1). СвЛ 1985: *Мася ж, зоставившись сама з сестрами, Орису заставила начиння мити, а сама справлялась коло дійва. І вже всюди вправила, тільки ще оставалось бур’яну насікти для годованців* (32). ● Пор.: **годѣванець**, розм. 2) ‘тварина, яку відгодовують на забій’. *Вже всюди вправила* [Мася], *тільки ще оставалось бур’яну насікти для годованців*(А. Свидницький, Люборацькі) (СУМ II 104).

голиборода (163) — з голеною бородою (Плк 4). СвЛ 1985: *От Антошьо сидів собі на призьбі та ногами грюкав, як приходять аж три четвертокласники — все продуци та голибороди*(103). *От Антошьо сидів собі на призьбі та ногами грюкав, як приходять аж три четвертокласники — все продауси [!] та голи бороди* (СвЛ б/р 127). ● Пор.: **голіборода** чол., заст. ‘жартівлива назва дорослого учня, який уже голить бороду’

Приходять аж три четвертокласники [четвертокласники] — все продуци та голибороди(А. Свидницький, Люборацькі) (СУМ II 106).

диркач (127) — обідраній (Плк 3 зв.). СвЛ 1886: — *Треба вже, — заговорив панотець, — набрати для неї додільне платєчко; де-жъ їй ходити такимъ дыркачем!* (88); СвЛ б/р.: *Треба вже, — заговорив пан-отець, — набрати для неї додільне платтячко; де ж їй ходити таким диркачем!* (99). СвЛ 1985: — *Треба вже, — заговорив панотець, — набрати для неї додільне платтячко; де ж їй ходити таким деркачем!* (86). ● Пор.: **деркач**2. перен. про щось обсмикане, обірване — *Треба вже, — заговорив панотець, — набрати для неї додільне платтячко, де ж їй ходити таким деркачем!* (А. Свидницький, Люборацькі) (СУМ II 252).

дичар(288) — дикун (Плк 6 зв.). СвЛ 1985: *І досі в Кам’янци той звичай є, що дрібніші пани, як хочеться вечір видати, вдаються до семинаристів-музикантів. І ці йдуть, хоч і в незнайомий дім, і обоє скористують: панок має добрих музиків, [а семинаристи погуляють досхочу]. От і пішли вони, і Антошьо хоч і не перший раз, проте дичарем таким, що ну* (163); *Таким побитом привчивсь Антошьо до всяких танців, що став хлопцем хоч куди; і поки перейшов у філософію, то вже мав від других дичарів і тютюн, і ковбасу, і різніласоці за науку — що вчив танцювати* (163—164). ● У Грн і в СУМі немає статті дичар. У СУМі немає й дичак. Проте пор.: **дичак** м. ‘дикій звѣрь’ *На людей позира як дичак який*. Св. Л. 262 (Грн I 243); *Згляньте на семинариста! замліле, заплісніле, на людей позира, як дичак який...* (СвЛ б/р, с. 243; СвЛ 1985, с. 174).

доярка (386) — та, шчо доїть (Плк 8 зв.). СвЛ 1985: *А жінка покинула його на першій році — пішла на архирейський хутір і стала за доярку до корів, чи за ключницю, чи що* (208). Те саме й у виданні СвЛ б/р (299). ● Пор.: **доярка** ‘доильщица’ *Стала за доярку до корів*. Св. Л. 322. (Грн I 439); **доярка** ‘робітниця, яка доїть і доглядає корів’ *Непомітно із худенької сироти виросла вродлива дівчина, розумна комсомолка, а згодом Мотря стала крацюю дояркою в колгоспі*(Петро Панч) (СУМ II 403).

дубала́ставати (363) — дуба (Плк 8). СвЛ 1985: *Встряг старий в солому по самі пахви; вона спинається, дубала стає, смітить по дорозі [...]* (148). ● Пор.: **дубала́нар**. ‘дыбомъ, вверху ногами’ *Дубала стати*.См.дубора (Грн I 451); **дубала́**: *ставати (стати) дубала* ‘ставати догори ногами, займати вертикальне положення’ *Він перекинувся головою вниз, покотився в яр, став там дубала, подригає ногами*(С. Васильченко)(СУМ II 428); **дубора** ‘дыбом’ *Волосся на голові дубора пішло*. Стор.(Грн I 452).

духовниченко (221) — син духівника (Плк 5). СвЛ 1985: *Та на цей раз мати вже не посилала підводи від себе, а просила о. духовника, як їхав за*

своїм, то щоб і Антося привіз. Та дарма, — Антося й не подумав їхати, а поїхав тільки сам **духовниченко** (131). • У СУМі немає. Є **духівник** ‘священик, у якого хто-небудь постійно сповідається’ [Сильвестр:] *Та як ти смів подумати, проклятий, Що я, монах і княжий духівник, З тобою буду чаши вихилати* (І. Кочерга) (СУМ II 444).

жадінна шматок хліба (53) — *жадін кусня хліба* (Косів) (Плк 2). СвЛ 1985: — *Еге, дай! — озветься Антося. — А сам з чим остануть? Вам дай, а я за що собі бублика куплю? А в Крутих не те, що дома: там і на шматок хліба жадін* (49). — *Пане Орун! я в вас не раз грішми сипав, то ви вже знаєте, що я на копійку не жаден: маю, слава богу, не одну тисячу* (132). • Пор.: **жадінний** рідко ‘те саме, що жадібний’ (СУМ II 502).

заснајко (290) — *zarozumiały* (Плк 6 зв.). СвЛ 1985: *То виробився так Антося, поки вся реторика минула; а ще прошлими вакаціями був зовсім не такий: несміливий, бандурований, тільки заснајко такий, що куди-куди!* (164). • У СУМі лише **заснајкуватий**, **заснајкувато** (III 128).

заходити з ким (189) — накладати собі з ким (Косів) (Плк 4 зв.). СвЛ 1985: — *Не хочу я, — озветься Антося, — з музиками заходити. — І піде на тік, щоб з очей зійти, або й на баитан потягне на яку годину* (116). • Пор.: **заходити** 8. **неперех.**, з ким, розм. ‘вступати у стосунки, мати з ким-небудь щось спільне. — *Велике диво — полковий лікар! Се злидні, біднота! Що тобі з такими заходити?* (Марко Вовчок); **Філістри** [філістери] **звикли справи серця все “практично” рішати.. Але, звісно, заходити з такими “практичними” (на чужій кошт) людьми не варт** (Леся Українка) (СУМ III 386).

коробейник (229) — **коробочник** (Плк 5). СвЛ 1985: *А селом кацап іде, точка-в-точку **коробейник**: і на тім’ї йому розділено, і потилиця підголена, і в китаєвім ормяці; в личаках; через плечі замість коробки чамайдан висить невеличкий; борода тільки пухом поростала, а в руках палиця далеко довша за самого* (134). • Пор.: **коробейник** ‘у дореволюційній Росії — мандрівний крамар, що розносив по селах у коробі дрібний крам’ *Під шатрами торгували.. **коробейники** стрічками, ситцем* (Нечуй-Левицький); *Собаки.. зразу поскоплювались і загавкали, мов на вовка або на **коробейника*** (Ганна Барвінок) (СУМ IV 294). Пор. іще: **коробочник** ‘робітник, що виготовляє коробки’ (СУМ IV 294).

кр[и]вундяч (367) — **кривун** (Плк 8). СЛ 1985: *Витяли пани ліс, вода висохла і від річки рівчак зостався, а від криниці й сліду нема; і все дуби — **кривундяччя**, обчимхані, що гілля на вершкун, мов шапка на шесті* (199). • Пор.: *Витяли пани ліс, вода висохла й від річки рівчак зостався, а від криниці й сліду нема; й усе дуби — **кривундяча**, обчимхані, що гілля на вершкун, мов шапка на дручку* (СвЛ б/р 284); *Витяли пани л’всь, вода висохла і одь р’вчки р’вчакъ зоставъ ся, а одь криницъ ъ*

*сл’вду нема, — и все дубы-**кривундяча**, обчѣмхані, що гилля на вершкун, мов шапка на дручку* (СвЛ 1886, с. 365). У СУМі та в Грн нема. М. Павлик неправильно зорієнтувався щодо іменника **кривундяча**. Це слово зі значенням збірності, як *листя, ломачча (ломача), гіллячча (гіляча)*, тож у нормативному словнику (з відповідною ремаркою) могло б бути **кривундяччя** ‘скупчення чогось кривого, викривленого (наприклад, дерев, гілок)’. Пор. іще: **кривундя**, ч. і ж., **зневажл.** = **кривець** ‘крива людина’ (Чабаненко II 216).

мазьука (341) — **кров** (Плк 7). М. Павлик подав деформовану форму — замість **мазка**. СвЛ 1985: [...] *а Тимоха руками махає, якби попасти по руці; та не мігши, бо стара справна була, ляснув по щоці, аж луна пішла і **мазка** бідну обмила. Тут би подивитись та полюбуватись!..* (187). І в першодруку **мазка**: ... *ажь луна пішла и **мазка** б’вдну обмыла* (СвЛ 1886, с. 331). • Пор.: **мазка**розм. ‘кров, що витекла з рани’ *Гей, хто зо мною вийде битись..? **Мазкою** хоче хто умитись?* (І. Котляревський) ♦ **спустити мазку** кому ‘побити когось до крові’ — *Я йому спустив кулаками чимало мазки* (Нечуй-Левицький) (СУМ IV 595).

нажабнитись (348) — **надутись**, як жаба (Плк 7 зв.). СвЛ 1985: ***Нажабитись** кожен, напіндючуться; навіть той, що за годинку булки просив, — і той як гляне, то наче ти йому батка вбив: зразу переробиться з людини та в казна-цю* (190). • Пор.: **нажаблюватися**, **недок.**, **нажабнитися**, **док.**, **зневажл.** ‘ображаючись на когось-небудь, сердитися, надуватися’ — *Кажки: сам палив папські стоги чи хтось ще в кумпанії був? — **нажаблюється** полісовицик* (М. Стельмах); *Нажабитись кожен, напіндючуться; навіть той, що за годинку булки просив* (А. Свидницький, Люборацький); [Мати:] *А ти проти неї нащо **нажабилась?** Мирненько треба, мирненько, гарно* (П. Тичина) (СУМ V 85). Пор. іще: **нажабрюватися**, **недок.**, **нажабритись**, **док.** ‘напиватися горілки, вина, самогону’ (Чабаненко II 316).

низ’ота (348) — ті, шчо низче кого (Плк 7 зв.). СвЛ 1985: *Та вже як в саму богословію переведуть, то ніхто не скаже, — не тим, що вирости, що вже б сором, а тим, що: ось-то я богослов, то треба дати почути **низ’оті**, що вона проти мене* (190). У СУМі немає. Пор.: **низ’ота**, ж. соб. ‘низ’шіє’. *Ось то я богослов, то треба дати почути **низ’оті**, — що вона проти мене!* Св. Л. 291. (Грн II 563).

обливанець (330) — ? тої, шчо при їді обливается? (Плк 7). СвЛ 1985: *Та лучче хай би я терпіла, — озвалась паніматка, — аніж вона має. Бо от і з Орисею; вийшла, безчасниця, за кацапа, а він і лається хахлушою, та галушницею, та **обливанцями** всіх попрікає...* (182); *Вже здавна громада гула на Тимоху [...] І пан був лихої волі на його, й всі попи околишині хропли, сопли. Панотці через те найгірше, що він лаяв **обливанцями** та погорджував ними: — *Што мне хахлы? на што мне**

ани, енти салаеды, галушники! (188). • У СУМі та в Грн немає.

ретір (267) — слухач реторики (Плк 6). СвЛ 1886: — *А! то добре: вже-сь ретір!* Поздравляю (279). ... *и бѣднѣй ретірѣ всѣмъ за попыхача* (279). **Ретір** же якъ бѣде, то пряче носа, якъ гусакъ на холодъ; философъ выставить обличіе на весь видъ: **ретір** дивить ся та не добачає... (279). СвЛ 1985: *А! то добре: вже-сь ретор!* Поздравляю (153); ... *і бідний ретор* всім за попыхача (154). **Ретор** же якъ іде, то пряче носа, якъ гусак на холод; философъ виставе обличчя на весь вид; ретор дивиться, та недобачає ... (155). • Пор.: **рѣтор** 'ученикъ класса реторики' (Грн IV 13); **рѣтор** 'у братських школах і в академії України та в духовних семінаріях дореволюційної Росії — учитель або учень по класу реторики' (СУМ VIII 5434).

розкріслити руки (348) — роспістерти (Плк 7 зв.). СвЛ 1886: ... *той розкрѣслить руки и крутить ся...* (351). СвЛ 1985: *Як же всі вийдуть, що зістануться самі свої, то й тут все піде догори дном: той скаче, той б'ється, той штовхасться, той розкріслить руки й крутиться, той сопе, — крик, гармидер... І Антосьо брикав за гуртом, як шалений, приїхавши з дому та попромований в богословію* (190). • У СУМі та в Грн немає.

сватач (333) — той, шчо свата (7). СвЛ 1985: *На тім покінчили, що записали Масі триста, а других триста зосталось для Теклі. Записали все на папері, і староста поніс сватачеві* (183). • Пор.: **сватач** 'женихъ' Св. Л. 278. О. 1861. XI. Св. 49. *Такий мі ся сватач уняв, што не моя руня; не моєї руні, не моєї версти, женитися било Янче, сіма роки перше.* Гол. VI. 507. *Сватали і три сватачі. А іго кортіло за всіх дати, бо всі добрі тазди.* Гн. II. 53 (Грн IV 104); **сватáч**, розм. 1) 'той, хто сватається' *Периий сватач був син статечної попівської родини. Родичі були раді його сватанню, і дівчина не мала що йому закинути* (Н. Кобринська), 2) = **сват** 'людина, яка за дорученням того, хто хоче одружитися, або його рідних, сватає обрану особу; староста у весільному обряді' (СУМ IX 67, 66).

скрипник (274) — той, шчо гра на скрипці (Плк 6). • **Форми скрипник** в опрацьованих текстах роману "Люборацькі" не виявлено. СвЛ 1985: *Так і тепер лучилось, то скрипка була, а скрипача нема* (156). Пор.: **скрипник** 1) = **скрипаль**, (Грн IV 144); **скрипáч** 'те саме, що скрипаль' (СУМ IX 319); **скрипник**, заст. 'скрипаль' — *Микита Уласович найняв сліпого скрипника на весіллі грати* (Квітка-Оснóв'яненко); *Після полуденку та почастунку скрипники розігралися, а челядь з легінями розтанцювалася* (Марко Черемшина) (СУМ IX 320).

соучень (317) — kolega (Плк 7). СвЛ 1985: "Що за диво цей Люборацький, — думали собі його соучні. — З ким не зарви, все знайомий, все дружить... (176). • Із варіантом — **соученик**: — *Ти думаєш, що тут, як і дома: сказав татові чи ма-*

мі, то вже й твоє зверху? Тут не так: тут зайдуть і свої соученики, і з других класів (СвЛ 1985, с. 108). Немає у Грн і в СУМі.

у двїзі (385) — у двох (Плк 8 зв.). СвЛ 1886: — *И то правда, — озвався купецъ. — И вѣдвоїзѣ* завернули его вѣ листъ паперу... (206); *Вже й того сумно було вѣ хатѣ, що зѣстались безъ Масѣ тѣлько вѣ двѣїзѣ* (330). СвЛ 1985: — *Бо це вже білет мені аж до Кам'яця, — озвався Антосьо, — з ним маю явитися перед самого архирея, а без його і в Кам'янець не пустять. [...] — Та хіба я його дам дітям бавитись? — Та воно так, а все ж безпечніше. — І то правда, — озвався купецъ. — І вдвоїзі* завернули його в лист паперу; *Кромбер заховав його в комоду, і пішли в льох* (133). • Пор.: **удвїїзі**нар. 'вдвоємъ' *А ми удвїїзі з бабою сидимо в хаті.* Черн. г. *Дві молодички гарненько цокотять удвїїзі.* МВ. I. 23. (Грн IV 319); **вдвїїці** (**удвїїці**), **вдвїїзі** (**удвїїзі**), присл., діал. 'вдвох' *Була собі стара баба; жила вона удвїїці з онукою* (Україна сміється); *На моє жадання оповідає він мені про море і його красу, а за те я мушу йому оповідати, коли ми йдемо вдвїїці, про своє минуле життя* (Ольга Кобилянська); *Прокіп мене дождає. Перейме та постоїмо удвїїзі, погорюємо обойко* (Марко Вовчок) (СУМ I 310).

урвіголова (154) — урвитель (Плк 4). СвЛ 1886: *Або трапиться який урвіголова, що згнуцатиметься цілий вік; найбільш посмлають тих, кого ніхто не хоче, а сирота мусе, бо то воля владики* (99). • Пор.: **урвіголова**, чол. і жін., розм. 'те саме, що зірвіголова', 'бешкетник' *Здається ж, надворі майже сухо, але ось розхристаний урвіголова з другого класу Володя Сидоренко лізе в двері забрѣоханий мало не по коліна* (О. Копиленко) (СУМ X 474); **зірвіголова** чол. і жін., розм. 'смілива людина, яка ніколи нічого не боїться, ні перед чим не зупиняється'; 'бешкетник' [Руфимович:] *А ви пустоватий були й малечку?.. [Торохтій:] Прямо зірвіголова!..* (М. Кропивницький) (СУМ III 576). Пор. іще: **урвітель** 'сорванецъ' *Там такі урвители, що ні в одного сусіда яблука не вдержаться.* Уман. у. *Два сини, що росли урвителями при батькові.* Св. Л. 275. (Грн IV 350).

хапокнишка (389) — попівна (Плк 8 зв.). СвЛ 1985: — *То я ж їх обох знав; та нема вже обох: він умер, а вона зарізалась — більш того, що з голоду, бо жадна була й на шматок хліба. До того ще й діти допікали її: все хапокнишкою ляляли* (208). • Пор.: **хапокниш** 'презрительное, названіе для лица духовнаго званія и его дѣтей' *От проклятий хапокниш! — подумала Маса (про бурсака).* Св. Л. 107. (Грн IV 386). СвЛ 1985: "От проклятий хапокниш!" — *подумала Маса і розірвала б його...* (87).

чипуруха (188) — шчо лубить чистість (Плк 4 зв.). СвЛ 1886: *Зъ початку ёму минало, а далѣй почали и сваритись, не такъ хто, якъ Орися: чипуруха була...* (181). СвЛ 1885: *Спочатку йому минало, а далі почали й сваритись, не так*

хто, як Орися: **ченуруха** була, то й сердилась що призьби пооббивав, а її треба мазать (115). Пор.: **ченуру́ха** 1) ‘опрятная женщина; франтиха, щеголиха’ Н. Вол. у. *Латин дочку мав ченуруху, проворну, гарну і моруху*. Котл. Ен. IV. 15 (Грн IV 452).

чиргикати (259) — **ластівки чиргикають** (Плк 5 зв.). СвЛ 1985: *Хто ж то плюнув? В вікнах чимало, та ніхто на землю й не дивиться, а кожен своє діло робить; той пісню насвистує, той таки співа стиха, той гука до камбрата, що до половини в третє вікно висунувся; другий, видно, і вчиться. З цих ніхто не плював — і не питається; то, мабуть, чи не з-під стріхи абоцо, однак ластівки чиргикають* (149). • Пор.: *чиргїкати* ‘о ласточках: чирикать’ *Ластівки чиргикають*. Св. Л. 218 (Грн IV 463). Пор. іще (про горобців): *Сказав би — весна, якби де співоучу птицю чути, а то хіба горобці чиргикають, літаючи понад Смотричем, та де-не-де ворона каркне* (СвЛ 1985, с. 193); *чиргїкати* ‘те саме, що *цебетати*’ *Ластівки чиргикають* (Анатолій Свидницький, Люборацькі) (СУМ XI 328).

М. Лозинський про період, до якого можна б віднести словникові зауваги М. Павлика (орієнтовно від січня 1886 р.), писав: “В сих часах працював Павлик над історією українського національного розвитку. Крім статей і менших праць на сю тему (напр. про москвофільство серед українського народу в Галичині, про українську еміграцію в Америці й т. д.), розкинутих по українських і польських виданнях, видав він в 1887 р. більшу

працю п. з. “Про русько-українські народні читальні”. Назва сеї праці зовсім не відповідає її змістови та придумана — коли можна так сказати — з кривдою для праці і її автора. [...] праця Павлика “про русько-українські читальні” — се властиво історія нашого національного розвитку, яка й досі зберігла свою вартість і заслуговувала-б на нове видання” [4, с. 13—14].

Припускаємо, що лексикографічні нотатки М. Павлика (і до тексту роману “Люборацькі”, і до інших текстів — художніх і публіцистичних, газетних) безпосередньо пов’язані з його дослідницьким інтересом до народних читалень і ширшого контексту українського культурно-національного руху. Варто в цьому зв’язку відзначити спостереження Є. Чирук, яка, переказуючи зміст окремих документів з архіву М. Павлика, звернула увагу, що в них М. Павлик як дослідник акцентував на тому, що в читальнях насамперед читали українські газети і популярні книжечки, що народ “передовсім любить, коли йому хтось один гарно читає і водночас пояснює незрозумілі слова і речення, і цей спосіб у Галичині практикувався віддавна. Так само діялось і в читальнях, хоч до їх членів належали здебільшого усі письменні люди на селі” [6, с. 276].

Лексикографічний досвід М. Павлика важливий не лише як цікавий штрих до його наукової біографії. Необхідно врахувати його при підготовці нових словникових проектів, зокрема при визначенні джерел майбутнього історичного словника української мови XIX ст.

Умовні скорочення назв джерел

Грн	Словарь української мови / Зібрала редакція журналу “Кіевская Старина”. Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко: У 4-х т. — К., 1907—1909 [Надруковано з вид. 1907—1909 рр. фотомехан. способом. — К.: Вид-во АН УРСР, 1958].
Плк	Павлик М. [Матеріали до словника української мови] // Відділ рукописів НЛНБ ім. В. Стефаника. — Шифр: Павл. — Папка 2: № 50.
ПРС	Стыпула Р., Ковалева Г. Польско-русский словарь. — Москва— Варшава, 1975. — 840 с.
СвЛ 1886	Свидницький А. Люборадскї. Семейна хроника А. Патриченка Свидницкого // Зоря: Письмо літературно-наукове для рускихъ родинъ. — 1886. — Числа 1—22.
СвЛ 1985	Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси / Анатолій Свидницький / Упорядкування і примітки Р. С. Міщука; Вступна стаття П. П. Хропка. — К.: Наук.думка, 1985. [Бібліотека української літератури].
СвЛ б/р	Свидницький А. Люборацькі. Семейна хроника / Анатоль Свидницький. — Київ — Ляйпціг: Українська Накладня / Коломия: Галицька Накладня / Wopnipeg Man.: Ukrainian Publischeng. — [Без року]. — 303 с.
СУМ	Словник української мови: В 11 т. — Т. 1—11. — К.: Наук. думка, 1970—1980.
Чабаненко	Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпряни: У 4 т. / В. А. Чабаненко. — Запоріжжя, 1992.

Література

1. Галас Б. З історії української діалектної лексикографії (Рукописні словникові матеріали М.Павлика) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць). — Вип. 3. — Ужгород, 2000. — С. 55—61.
2. Галас Б. Лексика з галицьких періодичних видань XIX ст. у рукописних словникових матеріалах М.Павлика / Борис Галас // Актуальні проблеми журналістики: Збірник наукових праць. — Ужгород, 2001. — С. 425—434.

3. Галас Б. Спостереження над лексикографічними нотатками М. Павлика [1] // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць). — Вип. 20. — Ужгород, 2015. — С. 44—49.
4. Лозинський М. Михайло Павлик, його життє і діяльність / Др. Михайло Лозинський. — Відень, 1917 [Виданне Союзу Визволення України. Накладом Союзу Визволення України. З друкарні Адольфа Гольцгавзена у Відні]. — 24 с.
5. Франко І. [Упрвідне слово до роману А. Свидницького “Люборацькі”] // Зоря: Письмо літературно-наукове для рускихь родинь. — 1886. — 1 (13) с чня. — Число 1. — С. 5.
6. Чирук Є. Українські народні читальні Галичини кінця ХІХ ст. у дослідженнях М. Павлика / Євангеліна Чирук // Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. — 2014. — Вип. 8. — С. 274—279.

Борис Галас

**НАБЛЮДЕНИЯ НАД ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИМИ ЗАМЕТКАМИ
М. ПАВЛИКА [2]: К РОМАНУ А. СВИДНИЦКОГО “ЛЮБОРАЦКИЕ”**

Аннотация. В статье представлены написанные М. Павликом предварительные словарные заметки (свыше 400) к тексту романа А. Свидницкого, изданного в 1887 г. Е. Олесницким. Подробно рассмотрены около 30 статей — с приложением контекста, к которому они относятся, с ориентацией на академическое издание романа “Люборацкие” 1985 г., в сопоставлениях с другими изданиями произведения и с лексикографическими источниками. Высказывается предположение, что лексикографические заметки М. Павлика не только к роману “Люборацкие”, но и к иным текстам других авторов связаны с его научно-исследовательским интересом к народным читальням и к более широкому контексту украинского национального движения. Лексикографический опыт М. Павлика важен не только как интересный штрих к его научной биографии. Необходимо учесть его при подготовке новых словарных проектов, в частности при определении источников будущего исторического словаря украинского языка XIX века.

Ключевые слова: рукописная лексикография XIX века, история украинского литературного языка, М. Павлик, А. Свидницкий.

Borys Halas

**OBSERVATION ON LEXICOGRAPHIC NOTES OF M. PAVLYK [2]:
TO A. SVYDNYTSKYI'S NOVEL “LIUBORATSKI”**

Summary. The article presents written by M. Pavlyk preparatory notes (over 400) to the text of A. Svydnytskyi's novel “Liuboracki”, published in 1887 by Ye. Olesnytskyi. Nearly 30 entries — with application context to which they relate, with a focus on academic publication of the novel “Liuboratski” in 1985, in comparison with other editions of the novel and with lexicographical sources — considered in detail. It is suggested that M. Pavlyk's lexicographical notes, not only to novel “Liuboratski” but also to other texts, were related to his scientific research interests concerning people's reading houses and wider context of Ukrainian national movement. Lexicographical experience of M. Pavlyk is important not only as an interesting touch to his scientific biography. It is necessary to consider it in a process of preparing new dictionary project, particularly in identifying sources of the future historical dictionary of Ukrainian language of XIX century.

Key words: manuscript lexicography of 19th century, history of the Ukrainian lexicography, history of the Ukrainian literary language, M. Pavlyk, A. Svydnytskyi.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2016 р.

© *Галас Борис Кирилович* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».